
Prožívání identity, konformita a známky rebelie v ženských denících 19. století

MILENA LENDEROVÁ
Fakulta filozofická Univerzity
Pardubice

Úvod: Ženské deníky druhé poloviny 19. století

Osobní deník jako takový, ať psaný mužem, či ženou, je historiografií považován za unikátní pramen, a to nejen k dějinám každodennosti. Jako žánr se (zřejmě) nevyskytuje před 15. stoletím; počínaje renesancí se vyvíjí jeho primitivní podoba od jednoduchého časového záznamu ke strukturovanému textu, na základě kterého je možno osobnost pisatele poměrně snadno identifikovat. K oblíbě žánru přispělo osvícenské 18. století, kdy se i v českých zemích objevují deníky žen a mladých dívek, kterých během 19. století přibývá. Tento kvantitativní nárůst lze vcelku racionálně vysvětlit: během 19. století postupně mizela negramotnost, včetně negramotnosti ženské. Prostá gramotnost ale k vedení deníku nestačí: vzhledem k tomu, že se pisatelka deníku svěruje, na jeho stránkách artikuluje své myšlenky, verbalizuje své dojmy, city a trápení, je předpokladem jeho vedení i jistá úroveň vzdělání, nezbytný volný čas a soukromí. A chuť psát. Proto bylo psaní deníků zpočátku omezeno na horní vrstvy, s rozvojem vzdělanosti se pak šíří do vrstev středních. I potom ale zůstal osobní deník záležitostí sociálně značně asymetrickou; užitečný zvyk zaznamenávat si prožitou každodennost se jen v omezené míře dotkl dívek a žen z dolních či dolních středních vrstev.

Autorkami vzorku 11 deníků, s kterými jsem pracovala,¹ byly dívky či mladé ženy (některé si psaly deník i v dospělém či zralém věku, toto období jsem ale nechala stranou) z jazykově českých středních či (v pouhých dvou případech) dolních středních vrstev, narozené mezi lety 1829 a 1865. Byly

---

¹ Ukázky z deníků byly ponechány v původní jazykové podobě.

to: Veronika Mikšíčková-Vrbíková (1829–1891), Sofie Podlipská (1833–1897), Josefa Náprstková (1838–1907), Zdeňka Šemberová (1841–1912), Anna Lauermannová-Mikschová (1852–1932), Teréza Nováková (1853–1912), Marie Červinková-Riegrová (1854–1895), Františka Honlová (1858–1929), Zdenka Braunerová (1858–1932), Libuše Bráfová (1860–1930) a Marie Tomešová-Lamblová (1865–?). I když je odděloval společenský status i materiální podmínky, v nichž vyrůstaly, jedno měly (kromě psaní deníku) společné: všechny rády četly, všechny uměly vedle němčiny (u jedné z autorek byla jazykem mateřským) alespoň jeden další cizí jazyk, dokázaly samostatně myslet a své myšlenky formulovat.

Já a svět kolem: rodina, přátelé, společnost

Všechny vyrůstaly v rodinném prostředí založeném na tradičních a sdílených hodnotách a tradicích. Všechny byly vychovány v mantinelech genderových stereotypů: měly se provdat, stát se manželkami, hospodyněmi a matkami – v dosažení této perspektivy je utvrzovala nejen rodinná, případně institucionální výchova, ale i normativní a zčásti i krásná literatura (např. povídková tvorba M. D. Rettigové či Věnceslavy Lužické) – tedy pokud ji četly. Z většiny deníků vyplývá, že v mládí – snad až na jednu výjimku – byly se svým ženským údělem smířeny. Pokud měly i jiné ambice, dostavily se zpravidla až na prahu dospělosti, případně poté, kdy se původní „ženské poslání“ nepodařilo naplnit. Z uvedeného vzorku se skutečně tři neprovdaly.

Vyrůstaly zpravidla v početnějších rodinách, než je tomu nyní, v rodinách s nezpochybnitelnou patriarchální autoritou. Formální vzdělání, kterého se jim dostalo, odpovídalo společenskému postavení jejich orientační rodiny: kvalitnější, ba rozsáhlé ve středních vrstvách, kratší a torzovitější v dolních středních vrstvách. Nicméně obě autorky pocházející z neprivilegovaného prostředí – Josefa Náprstková-Křížková a Františka Honlová – dokázaly tento jistý handicap četbou a samovzděláním odstranit.

Už v průběhu dětství a mládí navazovaly pisatelky deníků přátelské vazby, které často přetrvaly do dospělosti. Zajímalo je společenské, kulturní, ba i politické dění. A ve většině případů se identifikovaly s vlastní rodinou, sociální skupinou, národem, genderem.

Hledání identity

Psaní deníku chápaly pisatelky jako jistý atribut dospělosti, byť ho občas zpočátku psaly z povinnosti: k psaní deníku bylo dítě vedeno, většinou pod dohledem

matky či vychovatele/vychovatelky. Dvanáct let znamenalo začátek zповědního věku, tedy začátek dospělosti. A psaní deníku tuto dospělost stvrzovalo.

První zápis v prvním deníku Marie, nejstarší dcery F. L. Riegra, zněl: „1. ledna 1865. Panny už chválabohu nemám. Sem už na to tíže stará, Bože, v srpnu mě[!] bude 11 let, to už je co říct...“² O svém stáří nepochybovala ani budoucí malířka Zdenka Braunerová, dcera advokáta a politika. Dne 6. prosince 1874, v očekávání mikulášské nadílky, si povzdychla: „Jsem už přece nesmírně stará, vždyť již po šestnácté mám dnes slaviti Mikuláše.“ Z přiznaného věku měla prý smutnou náladu.³

Na stránkách některých deníků objevíme hledání vlastního „já“, ono kladení otázek typu „čím vlastně jsem?“, „jsem už dospělá?“, „co mě v životě čeká?“, „co chci dělat?“. A odpověď bývá zpravidla pesimistická.

Svou nejistotu formulovala Františka Honlová, dcera obchodníka s textilem, měšťana Josefa Honla (výnos z živnosti doplňoval provozováním hostince a zemědělstvím): „Proč, ach, proč sem[!] se tedy zrodila?! K činům se tak málo hodím jako k čemu jinému, snad pro příklad uvarování se všech hloupostí jichžto já se dopouštím? Rovná-li se kdo mně svou povahou, pak zajisté nebude mého příkladu dbát a jiné povahy si mojích[!] nesmyslných činů nepovšimnou, leč pro svoji zábavu. Jaký je tedy cíl můj? Denní tato otázka čeká posud marně odpovědi a možná, že zůstane pro mne nerozluštěná.“⁴

Většina autorek deníků se svým posláním i prostředím, odkud požadavky zaznívaly, souzněla vzcelku bez problémů. Jejich prvořadou starostí bylo vyhovět všeobecně závazné normě, modelu dívky, budoucí manželky, matky a hospodyně, vdát se... Jak to formulovala Josefa Křížková, budoucí choť Vojtěcha Náprstka: „[...] nechci v bohatství oplívat[!], chci pracovat, jen když obdržím tu osobu, kterou miluju, neb jen tenkrát budu spokojena.“⁵ A tato norma se v průběhu století měnila jen velmi pomalu. Submisivita, pokora, trpělivost, dovednosti nutné pro vedení domácnosti, tomu všemu se měla dívka naučit. I za cenu, že se vzdá řady věcí, které ji zatím v životě těšily, jak si posteskla Libuše Riegrová, dcera Františka Ladislava Riegra, provdaná Bráfová: „V Řezně, na cestě do Morgues, 1. 3. 1877. A což když se děvče provdá, tu není žádné pomyslení, aby v duševním životě opravdově a více pracovalo. Zde se zapomene, a musí zapomenout na krásné ideály, nastávají tu jiné povinnosti,

² Archiv Národního muzea (dále ANM), Marie Červinková-Riegrová, Deníky, 1865–1873, kart. č. 10, nestr.

³ ZDENKA BRAUNEROVÁ – MARTIN ŠÁMAL (edd.), *Deníky Zdenky Braunerové: 1873–1878*, Roztoky u Prahy 2007, s. 123.

⁴ MILENA LENDEROVÁ (ed.), *Deníky Františky Honlové z České Třebové. (Práce studentů diplomového semináře „Prameny osobní povahy v gender history“)*, Pardubice 2005, s. 41.

⁵ Knihovna Náprstkova muzea (dále KNM), Křížková Josefa, Diáře, zápis z 9. 2. 1862, sg. Ar VN XII, 67, 76, 88, trezor č. 3.

veliké, vysoce šlechteté. Chlapec má své určité povolání. On se může a má jemu věnovat s celou duší a celým srdcem. Proto může k jádru lépe vniknout, ať již povolání jakéhokoliv. Jeho úkolem je působit v životě veřejném... Jinak jest u ženy. Myslím, že její úkol je přece hlavně jen v životě rodinném. Ona má na sebe zapomenout a žít jinými, je podporovat. Šlechteté to povolání.“⁶

Ostatně Libuše nezůstala odkázána – byť ne úplně dobrovolně – jen na „štěstí rodinné“, podobně jako tomu bylo u její starší sestry. Ta na sebe byla už v dětství velmi přísná, snad zde působil vliv bolzanismu, v němž byla vychovávána. Ve srovnání s Libuší projevovala výraznější tendence k častému sebezpytování, k sebezdokonalování hraničícímu až s duševním flagelantstvím. Sama sebe neviděla v příliš příznivém světle: „*Patnáct let a ještě tak málo umím! Tak mnoho mám nedostatků! Pomáhej mi, Bože můj, abych prospívající sama ke cti a chvále Tvoji, plnila dobře povinnosti své. Dej mi dostáti všemu a těšiti rodiče své!*“⁷ Dne 12. července 1870 vyjádřila svou nejistotu: „*Jaká jsem a jaká mám být? Já bych se velmi ráda všeho držela, co je dobré a snažím se těž. Myslím, že nejsem taková, jaká bych měla být. Nevím, co bych tak zlého dělala, zdá se mi však, že bych měla dělat více dobrého...*“⁸

Stejně nemilosrdná k sobě byla Teréza Langhansová, později spisovatelka Teréza Nováková: „*Jak zlá, jak velmi zlá jsem byla po celý ten čas.*“ – „*Jak mám udělat lidi šťastnými? Jak mám docílit více klidu, více krásného světa?*“⁹ A Františka Honlová 28. září 1876, v den svých osmnáctých narozenin, napsala: „*A co jsem vykonala za dlouhou dobu, jež tak rychle uplynula? [...] Doposud nic dobrého...*“¹⁰

Některé z pisatelek si takové metafyzické otázky nekladly, zato si lámaly hlavu se svou společenskou neobratností – umět přijímat hosty, reprezentovat manžela, zařadit se do obecného trendu, i to patřilo k nezbytnému *know-how* ve vyšších středních vrstvách. Zatímco Zdenka Braunerová se už coby dívka pohybovala ve společnosti jako ryba ve vodě, introvertní dívky mohly i zde pociťovat neobratnost či nedostatečnost: „*Ráda bych byla jináči,*“ povzddechla si v září 1881 Marie Tomešová-Lamblová, dcera profesora pražského vysokého učení technického, chemika Jana Baptisty Lambla, „*chtěla bych se moci bavit s kýmkoli a vůbec se vpravit do všelikých těch společenských poměrů, mám ale za to, že bych k tomu mnohem veselejší musela být.*“¹¹

Někdy se zdálo, že pisatelka deníku nárokům nedostojí, neboť jí hrozí, že se neprovdá. Tak tomu bylo v případě Sofie Rottové, později Podlipské, v raném

⁶ ANM, f. Libuše Bráfová, kart. č. 1, inv. č. 9, *Denník od r. 1875*, nestr.

⁷ ANM, Marie Červinková-Riegrová, Deníky, 1865–1873, kart. č. 10, nestr.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále LA PNP), Teréza Nováková, Osobní fond, *Thyrza's Diary*, zápis ze 4. ledna 1874, s. 24.

¹⁰ LENDEROVÁ (pozn. 4), s. 114.

¹¹ LA PNP, Anna Cardová-Lamblová, Osobní fond, Zápisník Marie Tomešové-Lamblové, nestr.

mládí zasnoubené s Dušanem Vilémem Lamblem: „Dne 14. máje 1855. Zítرا je mi 22 let. Dá mi to co myslet. Blížím se nyní zralému věku. [...] Bylo to před čtyřmi lety asi. Můj ideal mně byl vzatý, neměla jsem více naň myslet! To bolelo a krvácelo; a potom, když jsem viděla mnohem později, že ideal v mé hlavě byl, a ne v té bytosti, tu bolest povolila a rána se zacelila. Blíží se mi nyní ta bytost, ach, před pěti šesti lety bych tu radost nad tím ani nebyla snesla, a nyní je mi to méně než lhostejné. Divím se sobě, jakou chladnokrevností to píšu.“¹² Její deník je výjimečný – nejenom svým časovým záběrem, vždyť zachycuje všechny ženské životní cykly: období mládí, manželství a mateřství i vdovství a prarodičovství. Nejstarší zápisky jsou vedeny nepravidelně, zápisy jsou nejednoznačné, výrazně nekonkrétní, smutné a svou dikcí se liší od všech mladistvých deníků, které jsme měli k dispozici. Vyplývá z nich nostalgie, smutek: „Posledního prosince r. 1854 v noci. Letím, letím tím živobytím. Rok za rokem mně mizí. Když jsem vloni tu seděla na tom samém místě, sbohem dávajíc starému roku, vítajíc nový, mně se zdá, jako by včera to bývalo bylo... Vloni jsem se loučila se smutným rokem a letos s lepším,“ píše jednadvacetiletá Sofie. „Což mně[!] asi očekává? Brzká smrt?... Dost milá by mi byla. Držela bych to za velkou přednost. Se slzami bych se rozloučila, poslední pohled by smutně tčkal po milých tvářích, a pak, tulíc se v náručí té bohyně, pro mnohého tak strašně, putovala bych, bůh sám ví kam. Jsem tak lenivé děvče, přiznávám se, že mám okamžiky, kde si přeju vyváznout z těch obtíží zde...“¹³

Identifikace s národem

Specifikem českého prostředí doby předbřeznové byla národní emancipace. Ženě v ní patřilo místo po boku muže, kromě tradičních ženských „ctností“ se od ní očekával zájem o český jazyk, literaturu, aktivní vlastenecké postoje, které měla uplatnit především ve výchově dětí. Ne vždy byl tolerován příliš živý zájem o politické dění, jak je zřejmé z deníku aktivní Veroniky Vrbíkové, budoucí starostky brněnské Vesny. Dne 14. července 1848 si zapsala: „Čtouce[!] můj deník nemohla jsem se úsměchu ubrániti, neboť nepodobá se nikterak deníku mladé dívčiny. Jak nesmírně doráží na nás všechny nynější pohybování časové; zajisté neuslyšíš nyní od školního dítky až k stařícké matroně jiného hovoru nežli o záležitostech obecních...“¹⁴ Josefa Křížková byla roku 1848 desetiletá. Líbil se jí „mladý Vojtíšek od Halánků“, který „nesl prápor“, nikoli zmatky,

¹² LA PNP; Sofie Podlipská, Osobní fond, Rukopisy vlastní, Upomínka na roky 1853–1856, nestr.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Moravský zemský archiv Brno, G 56, Veronika Mikšíčková-Vrbíková, 1844–1909, k. 2, Deník Veroniky Vrbíkové, s. 111–112.

kteří revoluce v Praze přivodila, kdy „žádný muž se nestaral o obchod, aneb o své povolání, kdo nemusel, každý se stal co možná členem spolu ‚Svornost‘, a tu byla samé schůze, samé porady na Betlémském náměstí...“¹⁵ Josefa vždy bránila odhodlaně „svůj národ“ před útoky své vzdělané sestry Ludmily, budoucí autorky spisu *Vynikající ženy mimo kruh rodinný*, pro který čerpala z anglické literatury knihovny Amerického klubu dam, a byla zapálenou anglofilkou: „Jak začneme spolu mluvit o politice, hned máme spolu hádku, arcit Angličanům, těm se žádný národ nevírovná[!] ač kdyby byli tak utiskováni jako my, možná, že by tam ještě hůře vypadalo[!] než u nás v Čechách. [...] kéž bych mohla uší sobě zacpat, když sestra špičatá slova mně dává.“¹⁶

Dcery Riegrovy vztahem k národu žily. Zažily jako děti prusko-rakouskou válku, starší Marie bedlivě sledovala všechno, co se týkalo českého politického tábora, chodila do sněmovny a zapisovala si do deníčku otcovy projevy. Identifikaci s otcovými (a dědečkovými) postoji výstižně dokládá zápis z 6. února 1867: „Ráno dověděla jsem se o šťastném výsledku voleb velkostatkářských. Sláva! vyhráli jsme! Ó, jak jsem se radovala! Máme dvě třetiny skoro jisté, 17 hlasů většinu... Teď jsme chlapíci!“¹⁷ Ze zápisů je patrný také zájem o přípravu rakousko-uherského vyrovnání¹⁸ a další důležité politické události. Zápisky mladší Libuše jsou méně úderné, více citové, vztah k národu ale nezaprou: „Fellenberg, 23. 1., 1876: [...] pak odletím jako ptáče do Čech, do krásných Čech. Ovšem Švýcarsko jest krásné, ale nad Čechy není. Když jsme v Curichu[!] přes celou noc vzhůru zůstali a zpívali české písně, jak mě ty drahé melodie roztoužily po vlasti. V cizině teprve pozná člověk, co vlast jest a co rodina. V cizině se ale také naučí svobodněji chovat, naučí se způsobům. A své vlasti si váží, tím více hlásí a zastává se jí, tu mu připadá na mysl, co neví o své vlasti, když se cizinci vyptávají.“¹⁹

Také Honlová je v prostředí národně probudilých České Třebové rozhodnou českou vlastenkou,²⁰ třebaže ani v tomto ohledu nešetří sebeironii: „To se tedy Jungmann na tobě dočkal, nezdárná Česko!! Již vidím, že z tebe nic nebude, vlastně že budeš ničemou z Otrapova, či jak se to panství jmenuje?“²¹

Několik deníků dokládá zájem o slovanství jako takové. Podnětů byla celá řada. Rusofilství otce Braunera, nepostrádající komické prvky, je dostatečně

¹⁵ Josefa Náprstková, Spomínky z roku 1848, in: MILENA SECKÁ – JULIUS ZEYER – MARTIN ŠÁMAL – JOSEFA NÁPRSTKOVÁ, *Byl to můj osud. Zápisky Josefy Náprstkové*, Praha 2014, s. 67.

¹⁶ KNM, Křížková Josefa, Diáře, zápis z 8. 1. 1860, sg. Ar VN XII, 67, 76, 88, trezor č. 3.

¹⁷ ANM, Marie Červinková-Riegrová, Deníky, 1865–1873, kart. č. 10, nestr.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ ANM, f. Libuše Bráfová, kart. č. 1, inv. č. 9, *Denník od r. 1875*, nestr.

²⁰ „Nechť jest povolání naše jakéhokoliv druhu, chceme vždy co řádné Česky vlasti věrně sloužit plníce své povinnosti. Pro ni zemřít jest naše slast.“ LENDEROVÁ (pozn. 4), s. 131.

²¹ *Ibidem*, s. 28.

známo – dcery si z domova odnesly (naštěstí) jen zájem o ruskou literaturu; možná proto, že při rodinných oslavách musely – bez viditelného nadšení – oblékat sarafán; ostatně inspirace ruským lidovým krojem je zřetelná na oblečení Anny a Zdenky, pózujících na rodinné fotografii z druhé poloviny šedesátých let. Fánu Honlovou pak trápil útisk Slovanů na Balkáně, válka, k níž tam došlo.²²

Respekt(?) k genderu

Slabost a křehkost patřily ke konstitutivním prvkům ženského genderu a ve středních vrstvách se na ně (alespoň teoreticky) věřilo. Přesto zakořeněná představa o ženské nedostatečnosti, která bránila návštěvě vyšších škol, univerzit a přístupu ke kvalifikované placené práci, doznávala od šedesátých let první zpochybnění. A to bezděky u mužů, kteří ženské emancipaci nakloněni nebyli: roku 1866 – snad 8. ledna – proslovil v Americkém klubu dam přednášku *Muž, žena, zvířata* profesor Jan Evangelista Purkyně. Zde je interpretace Josefy Křížkové: „Porovnal muže se ženou, neb prý dosud není určité udáno, kdo stojí na viším[!] stupni. On udává, že žena, neb vše, co ženy snášejí a jaké nepřijemnosti mají, nikdy by nevydržel mužský.“²³

V Americkém klubu dam ovšem nešlo o hledání možnosti ženské profese, v níž by byla žena rovna muži, ale o hledání možnosti jejího důstojného uplatnění v rodině. A šťastně provdané ženy měly pomáhat všem, kteří šťastní nebyli. Dětem i ženám: charitou a nabídkou možností, jak z bídy ven. Stejného názoru byly ženy z rodiny Riegrovy, potřebným pomáhaly ze všech sil, ale s emancipačními požadavky se neztotožňovaly. Paní Riegrová i dcera Marie hledaly (a nalézaly) řešení pro nešťastné ženy: sociálně slabé, nemajetné matky, hladové děti i dívky na šikmé ploše. Mladistvá Libuše, zjevně poučena švýcarským prostředím, si už uvědomovala omezující dopad genderových konstruktů mnohem zřetelněji. „Myslím ale, že pak-li Bůh v (někoho) nějakou ženštinu vložil lásku a nadšení pro nějaké povolání, že to jistě proto učinil, aby ze svých schopností své hrůvny těžila, ne jich ladem ležeti nechávala.“²⁴

Je logické, že pokud se pisatelka deníku zajímá o filozofii, psychologii, astronomii či politiku a klade otázky po smyslu lidského života, často narazí i na fakt nerovnosti obou pohlaví. Sebereflexe tak mohla směřovat

²² Ibidem, s. 80.

²³ KNM, Křížková Josefa, Diáře, zápis z 8. 1. 1866, sg. Ar VN XII, 67, 76, 88, trezor č. 3; MILENA SECKÁ, *Americký klub dam: krůček k ženské vzdělanosti*, Praha 2012, s. 143.

²⁴ ANM, f. Libuše Bráfová, kart. č. 1, inv. č. 9, Deníky Libuše Bráfové, zápis z 1. 3. 1877, nestr.

ke konfrontaci s mužským světem, k odkrývání „já“ pomocí uvědomění si „jinakosti“. Superioritu mužského pohlaví vnímala žena 19. století od útlého věku. Vnímala a přijímala: touhu po vědění, nebyla-li hned v zárodku utluмена, rozvíjel a posiloval u děvčátka zpravidla otec.²⁵ Bratr zaujímal v rodině důležitější postavení než ona. V kontaktu s ním si dost možná uvědomovala svazující konvence svého pohlaví: bratr mohl víc v učení, zábavě i probouzející se erotice, nekladly se na něj tak přísné požadavky.²⁶

Maskulinita splývá od sedmdesátých let s dvojím suknem, což vyvolává jak smutek, má-li „do pole“ odejít blízká osoba,²⁷ tak zpochybnění skutečné hodnoty této „mužné“ výsady.²⁸ Válka – v průběhu „dlouhého“ 19. století proběhly konflikty tři – posilovala militantní složku mužské identity. Ta odpovídala dichotomii mužského a ženského světa, komplementaritě pohlaví, zaručující údajnou harmonii mezi mužem a ženou. Přesto jakoby „slabošství evropské civilizace“ posledních let 19. a počátku 20. století zasáhlo i české země: na jedné straně mravní nedostatečnost „neušlechtilých“ mužů v lékařském diskurzu,²⁹ na druhé straně ženské deníky hodnotící kladně spíše mužskou empatii, jemnost, ba i fyzickou přitažlivost³⁰ než staletím petrifikované virilní rysy.

---

²⁵ Srov. deník Anny Lauermannové-Mikschové: „*Léto 1914... Byli dva muži, jimž sem![] zavázána vděčností, můj otec, který obětavou životní prací mne zaopatřil a řídil první kroky mého duševního vývinu, a Julius Zeyer, který mi počal psáti a ujímal se v době, kdy mne druzí opouštěli...*“ TEREZA RIEDLBAUCHOVÁ – EVA FARKOVÁ (edd.), *Z deníků Anny Lauermannové-Mikschové*, Praha 2014, s. 291.

²⁶ URSULA A. J. BECHER, *Weibliches Selbstverständnis in Selbstzeugnissen des 18. Jahrhunderts*, in: eadem – JÖRN RÜSEN (edd.), *Weiblichkeit in geschichtlicher Perspektive. Fallstudien und Reflexionen zu Grundproblemen der historische Frauenforschung*, Frankfurt am Main 1988, s. 222.

²⁷ LA PNP, Anna Cardová-Lamblová, Osobní fond, Zápisník Marie Tomešové-Lamblové, zápis z 9. 1. 1882, nestr.

²⁸ „*Zítra přijde Sepl [bratr F. Honlové, ML] a naplní naši máti nevypravitelným zármutkem, v pondělí ‚odvod‘, ach, jak škubne pokaždé to slovo mým upřímnou sesterskou láskou naplněným srdcem! Věřu, kdyby smýšlely všechny sestry jako já a milenky kdyby se pod prapor náš přidaly, pak zajisté ty![] páni bratříčkové tak hrdinský![] si nepočínali. Mně je to k smíchu, to výská každý a dodává zmužilosti proň slzicím a pouze proto, by byl obdivován, nu, ode mne nebude v tomto případě nikdo chválu slyšeti...*“ LENDEROVÁ (pozn. 4), s. 43.

²⁹ ANNA FISCHER-DUECKLEMANN – ANNA BAYEROVÁ, *Žena lékařkou*, Praha 1912, s. 168n.

³⁰ LA PNP, Anna Cardová-Lamblová, Osobní fond, Zápisník Marie Tomešové-Lamblové, zápis z 13. 8. 1881, nestr.

Konformita a rebelie

Genderový konstrukt feminity odkazoval ženu do privátní sféry, byla manželkou, matkou a hospodyní. S jistou dávkou zjednodušení můžeme říct, že pisatelky deníku mohly ve vztahu k tomuto konstruktu zaujmout tři postoje: zcela se s ním ztotožnit, s jistou modifikací ho přijmout, nebo ho odmítnout. Pro první postoj, naprosté ztotožnění se s ženskými „pěti pé“, najdeme mezi pisatelkami jen jeden příklad, je jím Josefa Náprstková.

Ženy, které se s dobovým modelem ženství identifikovaly, ale přály si modifikaci v podobě přístupu žen ke kvalitnějšímu, případně odbornému vzdělání, a více prostoru pro vlastní *já*, objevíme naopak hned několik. Snad to byla Sofie Podlipská, veřejností považovaná za *emancipistku*. Sice připouštěla kvalifikovanou ženskou profesi, ale ideálem jí zůstala vzdělaná a chápatící manželka (partnerka vzdělaného a chápatícího manžela) a matka: *hospodyně, švadlena, společnice*.³¹ Stejně uvažovaly obě sestry Riegrové, které se označení *emancipistkami* bránily. Mladší Libuše zřejmě narážela na nesouhlas okolí (ale velmi pravděpodobně zde nešlo o nejbližší rodinu), pokud projevovala nezakrývaný hlad po vědění: „*V Řezně, na cestě do Morgues, 1. 3. 1877: „Všechno učení mě velmi těšilo. Je to ovšem snad podivné u mladého děvčete, ale tato záliba je již jaksi srostlá s mou bytostí. Vytýkají mě[!], že je to touha po zbytečné učenosti. Snad myslejí po zvláštnosti, ale tomu není tak. Jiskra tato byla vložena ve mně rukou Stvořitele, ten pak jistě má všude vyměřený účel. Ach ovšem, nepřejou mi to potěšení... Až se vdáš, necháš toho‘ – to je stálý refrain rozličných slabších i silnějších narážek.“* Dokonce přemýšlí o smysluplném povolání, jestli by se mohla věnovat, pro něj by klidně zůstala svobodná. Nechce ale vstoupit do kláštera, necítí nadšení pro povolání učitelky, ani „*básniřka opravdová*“ z ní nebude. Připouští, že by chtěla „*pracovat v literárním ohledu opravdově*“.³²

A do třetí skupiny patřily aktivní, sebevědomé ženy, které se už v mládí buď trvale, anebo se tu a tam projevovaly jako rebelky. Stránky jejich deníků ne vždy vyjadřují konformitu s daným stavem. Může jít o úsilí být originální, o prolomení tabu, ale i o odůvodněnou nespokojenost s vlastním okolím nebo jen o dočasnou nespokojenost s okolím, většinou s rodiči.

Zdeňka Šemberová, dcera vídeňského univerzitního profesora, vyrůstala v harmonické rodině obdařené dvěma dětmi, v rodině se zaneprázdněným otcem a submisivní, milující matkou. I když konfliktním elementem v rodině

³¹ LA PNP, Sofie Podlipská, Osobní fond, Rukopisy vlastní, Upomínka na roky 1853–1856, zápis z 28. 2. 1857, nestr.

³² Libuše Bráfová, srov. ANM, Libuše Bráfová, kart. č. 1, inv. č. 9, Deníky, zápis z 1. 3. 1877, nestr.